

Els Snick: *Waar ik me slecht voel, daar is mijn vaderland. Joseph Roth in Nederland en België*. Amsterdam: Uitgeverij Bas Lubberhuizen 2013. 160 p., € 19,90

De Oostenrijkse rasverteller, verdediger van de kleine man, nostalgicus van het teloorgegangene Habsburgse rijk en legendarische drinker Joseph Roth (1894-1939) mag rekenen op blijvende belangstelling. Bij uitgeverij Atlas verschenen de voorbije jaren maar eventjes twaalf nieuwe vertalingen van zijn romans, novellen en journalistiek werk. Roth heeft haast zijn hele leven een nomadisch bestaan geleid, in diverse Europese steden waar hij voor kortere of langere tijd in hotels verbleef. Iets te gemakkelijk wordt het etiket 'emigrant' op hem gekleefd. In strikte zin werd hij dat pas in 1938, na de *Anschluss* van zijn geliefde Oostenrijk door Hitler-Duitsland. In de jaren 1920-begin 1930 had hij in Duitsland niet alleen met romans als *Hiob* en *Radetzkymarsch* maar ook met indringende reportages in de *Frankfurter Zeitung* naam gemaakt. Toen in 1933 de nazi's levensbedreigend werden voor wie joods of links was, nam hij afscheid van Berlijn en keerde hij terug naar zijn lievelingsstad Parijs, de plek waar hij steeds van zijn zwerftochten naar terugkeerde. Eigenlijk was Roth, met zijn kritische blik en grote hart, altijd een balling, vrijwillig of niet. 'Ik heb geen vaderland, afgezien van het feit dat ik helemaal thuis ben bij mezelf. Waar het me slecht gaat, daar is mijn vaderland. Goed gaat het me alleen waar ik een vreemdeling ben.'

Op zijn zwerftochten door Europa verbleef Roth meermaals langere tijd in Nederland en België. Els Snick, die promoveerde op de bemiddeling, netwerking en orkestratie van de veelzijdige auteur in de Nederlandstalige context (1924-1940), heeft het uitgebreide archiefonderzoek dat ze voor haar proefschrift verrichtte, benut voor een meeslepend, voor een breed publiek geschreven maar nauwkeurig gedocumenteerd verhaal over de sporen van Joseph Roth in Nederland en België. Het boek begint met het legendarische verblijf onder emigranten in Oostende, in de zomer van 1936. Uitgaande van het door de Oostendse politie opgestelde 'inlichtingenbulletijn betreffende vreemdelingen', dat vol foutieve informatie blijkt te staan, licht ze meteen de sluier over een van Roths eigenaardige trekken: zijn hang naar mythomanie. Zo verzon Roth zijn geboorteplaats 'Szwaby' om toch maar Oostenrijks staatsburger te kunnen blijven. Zijn echte geboortestad Brody was immers na de Eerste Wereldoorlog in Polen komen te liggen en omdat hij het vertikte de Poolse nationaliteit aan te nemen, zou hij anders stateloos zijn geworden.

Dat het de wereldberoemde schrijver Stefan Zweig was die Roth van Brussel naar Oostende liet overkomen, wijst op het belang dat relaties en netwerken in dit levensverhaal hadden. Roth, die graag boven zijn stand leefde, van zijn pen moest leven en steeds bereid was de vele politieke vluchtelingen in die jaren te helpen, was erg afhankelijk van wat vrienden,

uitgevers en critici voor hem konden doen. De oprichting van de Amsterdamse exiluitgeverijen, die vanaf 1933 vele in nazi-Duitsland kansloze schrijvers een podium boden, gaf hem zelfs de kans twee concurrerende uitgeverijen Querido en De Lange tegen elkaar uit te spelen. Omdat hij constant in geldnood verkeerde en zijn uitgevers altijd meer werk beloofde dan hij tijdig kon leveren, werd hij voor hen een ware nachtmerrie. Aan de hand van brieven, herinneringen van betrokkenen, uitgeversdocumenten en het gepubliceerde werk reconstrueert Snick de ontstaans-, publicatie- en receptiegeschiedenis van Roths boeken. Sommige blijken nauwer met Nederland (en België) verweven te zijn dan tot dusver bekend was. Zo verwerkt hij geliefden (o.a. de jonge Brugse Maria Gillès de Pélichy, die hij in 1931 in Antibes had leren kennen) en kennissen als personages in novellen en romans, en liet hij zich voor de afwerking van zijn roman *Biecht van een moordenaar* inspireren door *Waarom ik niet krankzinnig ben* van zijn Nederlandse vriend Maurits Dekker (ps. Boris Rabazki). Er bestaat een schrijvende tegenstelling tussen de toenmalige belangstelling voor Roth in Nederland (waar al in de jaren '20 journalistieke stukken van hem voor de krant vertaald worden) en België (waar de haast onbestaande receptie nog enigszins wordt gecompenseerd door de inbreng van de Duits-Nederlandse journalist Nico Rost in *Vooruit*). De auteur heeft daarvoor een plausibele verklaring. 'In de Belgische literaire netwerken waren de spanningen duidelijk veel groter dan in Nederland, waar ideologische tegenstellingen door een gezamenlijke weerstand tegen het nationaalsocialisme juist overwonnen waren.'

Het boek biedt meer dan de ondertitel belooft. Het gaat niet alleen over de receptie ten onzent, maar je krijgt er passant ook een cultuur-, literair-historisch en politiek portret van de jaren 1920 en 1930 én een biografische schets van het vat vol tegenstellingen dat Joseph Roth was: joods en katholiek (en eigenlijk geen van beide), links en conservatief, een pacifist die prat gaat op zijn militaire verleden, een strijder voor sociale rechtvaardigheid die dweepte met de Oostenrijkse monarchie. Bovendien maak je via goed gekozen citaten en korte analyses kennis met zijn belangrijkste werken. Door de smeulige anekdotes, die waar Roth verscheen haast vanzelf ontstonden, en door de vindingrijke, niet-chronologische maar overzichtelijke opbouw leest Snicks verhaal bijzonder aangenaam. Het illustratiemateriaal (met veel tot nog toe ongepubliceerde foto's en documenten) is voortreffelijk, al is het soms jammer dat krantenstukken en interviews slechts gedeeltelijk worden gereproduceerd. Ook zou je af en toe iets meer de eigen mening van de auteur willen horen die zich nu wel erg strikt houdt aan het principe 'Comment is free, but facts are sacred.'

Erik de Smedt

